

Lodovico Guicciardini, *Beschrijvingen van de hele Nederlanden, ook genoemd Nederduitsland, Nederlandstalige uitgave uit 1612*

P 57 - 61

De beschrijving van Antwerpen

P 57

Antwerpen, de vernoemde en beroemde stad aan de Schelde, verdient een veel uitgebreidere beschrijving dan al de andere steden in de Nederlanden. Ten eerste omdat er over deze stad alleen al veel meer te zeggen valt dan over het hele gewest. Vervolgens omdat Antwerpen wat haar bestuur en statuten betreft, als voorbeeld en algemene regel zal dienen voor heel de Nederlanden, op voorwaarde dat de andere steden hierin niet te veel verschillen. Als ik Antwerpen volledig zal hebben beschreven, is het niet nodig nog over de andere steden uitvoerig uit te wijden. Als je weet hoe Antwerpen bestuurd wordt, krijg je niet alleen een beeld van het beleid van alle Nederlandse steden, maar bovendien ook van de voornaamste steden in Duitsland en van andere landen in het noorden.

P 58

Sommige van deze buitenlandse steden zijn dan misschien wel vrijer en men betaalt er minder belastingen, maar ze worden bijna allemaal door een gelijkaardig bestuurscollege geleid. Ook daar is er sprake van burgemeesters en schepenen, wijkverantwoordelijken, dekens van verschillende ambachten en andere ambtenaren die een soortgelijke macht en bewind uitoefenen.

Oorsprong van de naam 'Antwerpen'

Vooraleer ik start met de beschrijving van Antwerpen wil ik zeggen dat de oorsprong van haar huidige naam heel onzeker is. Dit geldt trouwens ook zo voor de meeste steden. Zo beweren de kosmograaf Petrus Apianus en andere geleerden dat Antwerpen de stad is die Ptolemaeus de naam 'Atuacutum' toeschreef. Anderen zijn dan weer van mening dat er in de tijd van Julius Caesar op de oever van de Schelde een burcht of een slot stond, waarin een grote reus Druon (anderen noemen hem Antigon) woonde. Hij bedreigde de voorbijvarende kooplui en liet ze als tol de helft van de waarde van de goederen betalen. Als hij

vermoedde dat er bedrog gepleegd was, legde hij beslag op alle goederen van de koopman, volgens zelfbepaalde wetten. Hij hakte vervolgens de hand van de betreffende koopman af en wierp deze in de Schelde. Daarom noemden de nabijgelegen dorpen of steden deze burcht Handtwerpen en wordt de stad tot op heden nog altijd zo genoemd. In het Latijn wordt ze 'Antverpia' genoemd, de Fransen zeggen 'Anvers' en de Italianen voegen er een letter aan toe: 'Anversa'. Deze schrijvers oordelen dat het reusverhaal aan de basis ligt van het ontstaan van de stadsgeschiedenis. Als bewijs hiervoor halen ze de overgebleven restanten aan van deze burcht aan de Schelde, net als het stadswapen met de burcht en de afgehouden handen. Ze tonen ook aan dat er bij de Vierschaar nog overblijfselen te vinden zijn van een oud slot, waar de burcht zich toen bevond. In dat slot zou deze reus gewoond hebben. Bovendien vermelden de schrijvers dat er op die plaats enkele grote beenderen zijn gevonden, die van de reus zouden zijn. Deze beenderen worden trouwens in het stadhuis bewaard. Het slot zelf werd onlangs afgebroken om plaats te maken voor andere woningen voor de Duitse Kruisheren, de ridders van de orde van Onze-Lieve-Vrouw.

De geleerde Cornelius Grapheus maakte hierover enkele speelse verzen:

In coxam.

*Tanta haec horrifici fuerit si coxa Gigantis,
Caetera quanta illi membra fuisse putes?*

In dentem.

*Faucibus immensis dens hic stetit. ore voraci
Quivisset solidos ille vorare boves.*

In brachium.

*Quam fuerit forti munitus robore saevus
Ille vir, id cubiti pars monet ista fui.*

In scapulam.

*Ardua terribilis scapula haec est (crede) tyranni:
Quid reris quantum sustinisset onus?*

In tibiam.

*Gestavit vastum vasta isthaec tibia corpus,
Enceladum aequavit (non dubium) ille gradu.*

Er wordt ook naar de twee jaarlijkse processies in Antwerpen verwezen, namelijk die van de Besnijdenis van Christus en de plechtige processie van Onze-Lieve-Vrouw. Traditiegetrouw wordt er hier een groot beeld rondgedragen dat gelijkenissen vertoont met de reus. Daarna volgen nog enkele beelden, waarvan een hand lijkt afgesneden te zijn. Dit alles steunt ook op de volgende Latijnse verzen die werden gevonden in een oud privilegeboek van de stad. Niemand weet echter wanneer deze geschreven zijn.

*Postquam res Asiae ceciderunt, mille trecentis
Annis ante Iesum de sacra Virgine natum,
Hic fuit Antigoni castrum insigne Gigantis,
Quem Brabo devicit, de quo Brabantica tellus,
Moenibus inceptum magnis, & turribus altis,
Cui nomen tribuit manuum violenta potestas,
Extra Clima jacens, juxta Scaldam, Pelagusque,
Fluctibus Oceani quatitur surgentibus ampli,
Nunc villa insignis toto notissima mundo,
Caesaris excelsis olim dotata trophaeis,
Ex pelago, & terra, & coelo confisa sereno,
In sterili terra locuples portui fluviorum,
Per mare, per terras, quae quaestum gentibus affert,
Quo multi vivunt, multi ditantur abundè,
Imperialis hera, sic est Antwerpia vera.*

Ik denk dat men moeilijk een geloofwaardiger bewijs zal kunnen vinden. Toch is het mogelijk – volgens Meyer en andere schrijvers – dat de Antwerpenaren oorspronkelijk een Hoogduits volk waren en naar hier overkwamen rond het jaar 600. Zij zouden hier met veel andere volkeren uit grote delen van het rijk neergestreken zijn en zich hier definitief gevestigd hebben. Zij gaven vervolgens aan Antwerpen haar naam. Vanwege de vele overeenkomsten met de fabel van de reus en de afgehouden handen is de naam eruit voortgekomen.

Anderen verklaren dan weer dat Antwerpen haar naam te danken heeft aan een kenmerkende plek van de stad. De plaats waar de schepen aan land kwamen en de goederen gelost werden (daar waar de oude kraan stond), werd 'Werp' genoemd en kreeg later een zachtere klank nl. 'Werf'.

Sommige spitsvondige inwoners van de stad betwisten al deze aannemelijke argumenten. Zij blijven overtuigd dat de naam Antwerpen voortkomt uit de Duitse woorden 'An' en 'Werpen', wat samengevoegd 'aenworp' vormt. In het Latijn wordt dit dan 'Adjectum'. Volgens hen staat het vast dat de eerste burcht en een gedeelte van de stad ontstaan is op aangeslibde grond, die werd veroorzaakt door de stroming van de Schelde. Een duidelijk bewijs dat de watervloed reikte tot waar zich nu de Grote Markt bevindt vond men terug in het jaar 1560. Toen bouwde men het nieuwe stadhuis en vond men onder de grond heel wat ijzer- en houtwerk terug. De befaamde reus zou gewoon een Rus zijn geweest, die naar Antwerpen afreisde om zich daar te vestigen. Hij kocht, stichtte of verkreeg met geweld de burcht van Antwerpen. Omdat hij een groot en struis man was, zoals de meeste Russen – vroeger waren ze zelfs nog groter – zag men overeenkomsten tussen de termen 'Rus' en 'reus'. Daarom dachten de volgende generaties ook dat deze Rus een reus was. Tot zover de oorsprong van de plaatsnaam van Antwerpen en de fabel van de reus. Ik wens nu wat meer uit te wijden over andere delen van de stad en over de gunstige ligging van Antwerpen aan de Schelde.

Ligging van Antwerpen

Antwerpen is gelegen op 26 graden, 42 minuten lengtegraad en 51 graden, 28 minuten breedtegraad. De stad ligt pal onder het sterrenbeeld Maagd, in een uitgestrekte vlakte aan de rechterkant van de rivier de Schelde. Deze rivier stroomt richting noordoosten en de wind waait tussen het oosten en noorden, waar ook de grens wordt gevormd tussen het hertogdom Brabant en het graafschap Vlaanderen. In Antwerpen is de Schelde zeer breed en diep, zodat vele grote schepen tot aan de kade of het Kranenhoofd zeilen en men zelfs vanaf de kade de schepen kan aanraken. De goederen kunnen dus onmiddellijk op de gekasseide kade worden gelost en bij hoogtij drijft het schip gemakkelijk zelf tot daar. Dit is zo praktisch, dat ook ervaren schippers van over de hele wereld zeggen dat het de enige haven ter wereld is waar dit lukt. Ter hoogte van de stad is de Schelde 347,50 meter breed en ongeveer 15,30 meter diep. Bij hoogtij stijgt het waterpeil gemiddeld 3,44 meter, waardoor de hele omgeving hierbij een prachtig aanzien krijgt. Antwerpen is ongeveer 17 mijl (97,5 km) van de zee verwijderd, op voorwaarde dat je de loop van de rivier volgt. Ga je echter via de

landwegen, dan is de afstand 4 mijl (23 km) korter. De stad Mechelen ligt op 4 mijl (23 km) ten zuidwesten van de Scheldestad. Leuven (in het zuidoosten) en Brussel (in het zuiden) liggen beiden op ongeveer 8 mijl (46 km). In het zuidwesten ligt Gent, op 10 mijl (57 km), terwijl Brugge in het westen op 15 mijl (86 km) ligt. Calais ligt op 33 mijl (189 km) en de afstand tot Londen bedraagt 60 mijl (344 km), inclusief de breedte van het Kanaal tussen Calais en Dover, die op zich 7,5 mijl (43 km) bedraagt. Keulen ligt op 29 mijl (166 km) en Frankfurt op ruim 60 mijl (344 km). Ten slotte wordt de afstand van Antwerpen tot zowel Parijs, als Rouen op 70 mijl (401,5 km) geschat.

Ik voeg er nog aan toe dat er restanten zijn gevonden van een oude burcht. Deze ligt nu nog steeds aan de Schelde, dicht bij het Kranenhoofd. De burcht is omgeven door een zeer oude muur die uit zeer degelijk uit ruwe steen is opgetrokken. Tot op heden staat er hiervan nog een groot deel overeind, over een lengte van wel duizend gewone schreden¹. Rondom de burcht zijn er grachten, waarvan er twee uitmonden in de Schelde. De ene gracht ligt aan de rechterkant, ter hoogte van het Kranenhoofd. De andere bevindt zich aan de linkerkant, ter hoogte van de Vismarkt. Binnen de burchtmuren bevonden zich onder andere de burchtkerk², de Vierschaar, het Steen en de gemeenschappelijke gevangenis. Rondom deze burcht breidde Antwerpen zich nog driemaal verder uit met nieuwe stadsmuren.

Stadsomwallingen

De eerste stadsmuur werd gebouwd in het jaar 1201 op aanvraag van Hendrik I, hertog van Lotharingen en markgraaf van het Heilig Roomse Rijk. Bovenop enkele geschriften die men over deze muur nog heeft teruggevonden, zijn er zelfs nog volledige delen van deze muur overgebleven, vooral tussen Sint-Michiels en het stadhuis (dicht bij de oude Sint-Janspoort). Toen al werden er in Antwerpen zilveren en gouden munten geslagen.

De tweede stadsmuur, die het grondgebied van de stad aanzienlijk vergrootte, stond er tot voor kort nog. De registerboeken en enkele bewijsstukken tonen aan dat deze muur in het jaar 1314 werd gebouwd. Momenteel zijn nog enkele torens en vrijwel alle poorten overgebleven, zoals de Sint-Michielspoort, Sint-Jorispoort en de Sint-Jacobsport. Het jaar daarop brak er een zeer moeilijke periode aan.

¹ 1840 meter

² de Sint-Walburgiskerk

Het regende toen voortdurend, waardoor de oogsten tegenvielen. De prijs van 7,5 liter koren liep op tot 12 gulden, terwijl je er nu slechts 2 gulden voor betaalt. Bovendien volgde er daarna in het land een vreselijke pestepidemie.

P 60

De derde en huidige omwalling is recent opgetrokken, namelijk vanaf het jaar 1543. Deze keer breidde Antwerpen zich uit naar het noorden. Aan de oostkant van de stad werd er tot aan de Rode poort verruimd en in het westen ging men tot aan de Schelde. Dit bracht de totale breedte hier op ongeveer 850 schreden³. In de lengte, van de Cisternepoort tot aan de stadsmuur, bedroeg de afstand 250 schreden⁴ in Antwerpse maat (waar elke schrede 5 Romeinse voeten bedraagt). Deze nieuwe wijk noemt men tegenwoordig de 'Nieuwstad'. Langs alle zijden is de stad dus vergroot, behalve langs de westkant, waar de Schelde zich bevindt. Zo kreeg de stad de vorm van een halve maan, of beter nog: van een gespannen boog, omdat de oever van de rivier op de pees van een gespannen boog lijkt. Deze uitzonderlijk mooie muur is nu bijna volledig afgewerkt. De muur is vrij hoog, erg dik en stevig en werd versierd met een harde witte steen. Om de buitenwerken van de stad te dekken, voorzag men schietkatten uit een aarden platform. Hoge en brede dammen zorgen voor hier een extra versteviging.

Poorten

Tien grote, robuuste bastions en zeven statige poorten in zeer mooie steen verfraaien het ganse bouwwerk. De eerste poort is de meest zuidwestelijke en begint aan de Schelde: dit is de Sint-Michielspoort of Kronenburgpoort. Als we verder gaan in oostelijke richting, dan bereiken we de tweede poort: de Begijnenpoort. De derde poort is de Sint-Jorispoort, die eigenlijk Keizerspoort heet, omdat Keizer Karel hier in 1545 de poort plechtig heeft ingereden. Bovenaan deze poort vind je er trouwens nog het bewijs van: met gebeitelde letters wordt deze plechtigheid beschreven. De Sint-Jacobspoort of Kipdorppoort is de vierde poort. Dan volgt de vijfde poort: de Rode poort of Bergpoort, die was immers een gemakkelijke vertrekbasis om vanuit Antwerpen naar Bergen-op-Zoom te rijden. De zesde poort, de Cisternepoort, bevindt zich noordwaarts: aan

³ 1258 meter

⁴ 370 meter

het andere uiteinde van de stad, niet ver van de Schelde. Men noemt deze poort zo omdat er rondom laaggelegen, drassige plaatsen te vinden zijn.

Al deze poorten hebben aan de buitenkant fraaie bruggen, gebouwd uit zeer mooie en grote stenen. De ophaalbruggen en voorpoorten dienen om de stad te beschermen tegen mogelijke indringers. De zevende en laatste poort staat aan de oever van de Schelde op het Kranenhoofd en heet bijgevolg ook Kraanpoort. Ook deze poort is zeer degelijk en stijlvol ontworpen.

Grachten

Rond de stadsmuren lopen zeer brede en diepe grachten, waarin het water vrij hoog staat. Een deel hiervan is grondwater, maar de rest van het water komt vooral uit de Schelde. Men regelt men het waterniveau in de stadsgrachten via twee statige molens: één aan de Sint-Jorispoort en de andere bij de Nieuwstad. De ingenieur-architect Donato de Boni di Pellizuoli, een gekend vestingbouwer uit Bergamo, kreeg de opdracht om de constructie van dit meesterlijk bouwwerk in goede banen te leiden. Zonder twijfel moet de volledige aanleg van deze lange versterkingsmuur uitzonderlijk veel hebben gekost, want tot nu toe lopen de totale kosten op tot een miljoen gouden kronen. Dit bedrag bevat ook de uitgaven voor de Nieuwstad en voor het uitgraven van de grachten.

De omtrek van deze nieuwe muur aan de buitenzijde gemeten, bedraagt ongeveer 4.812 passen⁵ van de vermelde maat – dat is ongeveer 5 vierdelen van een Nederlandse mijl, ofwel bijna 4 Italiaanse mijl. De diameter in de lengte mag je rekenen op 1.600 passen⁶, de diameter in de breedte telt 844 passen⁷. Zo kan je de totale oppervlakte ongeveer vergelijken met die van de stad Luik of Rouen.

De Citadel

Om volledig te zijn, voeg ik bij deze herdruk van mijn boek nog toe dat Koning Filips II in 1567 de opdracht gaf aan de Hertog van Alva, landvoogd van de Nederlanden, om een vijfhoekige citadel te laten bouwen. Waar deze citadel juist moest komen was nog onzeker, maar volgens de hertog zou Keizer Karel reeds in 1540 de citadel gepland hebben in de buurt van de Sint-Michielsabdij. Na veel dispuut en overleg werd er uiteindelijk door de Raad van Markies Vitelli, groot-

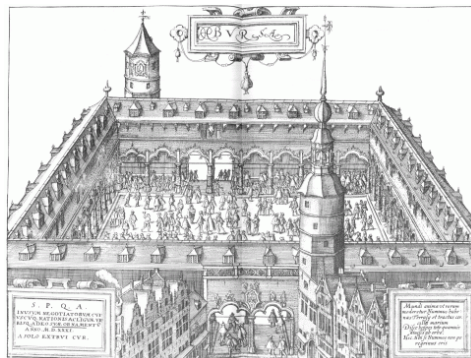
⁵ 7122 meter

⁶ 2368 meter

⁷ 1250 meter

prior van Hongarije, en Don Pedro Pacieco, krijgsvrouwmeester van de hertog, beslist dat de citadel zou gebouwd worden in het zuiden, buiten de stad. Indien men dit niet besliste, dan had men meer dan een vijfde van de stad moeten afbreken, want de geplande oppervlakte van de citadel zou zich uitgestrekken tot aan de Sint-Andrieskerk. Nu moest men geen enkel huis slopen en zou de stad daardoor geen schade lijden. Bovendien zou de citadel nu nog mooier en efficiënter kunnen uitgebouwd worden, wat ook gebeurde. Volgens kenners was het kasteel was een van de mooiste en meest solide kastelen die men mocht aanschouwen, omwille van zijn ligging dicht bij de Schelde en de degelijkheid waarmee het vervaardigd was.

Door de onstabiele en rumoerige situatie in de Nederlanden zijn nadien bijna alle versterkte kastelen in de provincies vernietigd. De Antwerpse citadel werd echter alleen afgebroken langs de kant van de stad. Huizen en verdedigingsmuren bleven bewaard om de stad bescherming te bieden.

S. P. Q. A.

invsvm negotiatorvm cvivuscvmq. nationis aclingvae vrbisq. adeosvae ornamentvm anno. m. d. xxxi. a solo extrvi cvr.

Mundi anima vt rerum moderetur Numinus habenas Terrasq et tractus conciliet marium

Disce hospes toto quantuis diuisis ab orbe:

Hic. tibi si Nummus non pe regrinus eris

BIJVOEGSEL

[Na de belegering van de stad Antwerpen door de Hertog van Parma werd in opdracht van de koning Filips II een nieuwe vestingmuur gebouwd.]

Zo komt het dat het zuiden van de stad zowel in lengte, als in breedte een grotere uitbreiding kende dan in het noorden met de Nieuwstad. Deze toename strekte zich uit tot ongeveer een Italiaanse mijl⁸. De nieuwe aanbouw is sterk gemaakt en op de vesting zijn vier of vijf rijen lindebomen aangeplant die het geheel een aangename aanblik bieden. Antwerpen is hierdoor niet alleen één van de grootste steden van de Nederlanden, maar bovendien één van de best versterkte in heel Europa. Laat ons nu verdergaan met de beschrijving van de stad.

De haven

Antwerpen heeft een mooie haven aan de waterstroom, die 'Werf' wordt genoemd. Meestal spreekt men echter gewoonweg over de 'Kraan', genoemd naar een knap en gemakkelijk werktuig⁹ dat een vaste standplaats heeft op de kade, nabij de aanlegplaats van de schepen. Met dit werktuig worden de goederen geladen en gelost. De kade zelf is breed, met kasseien verhard en ruim verhoogd, zodat zowel grote, als kleine schepen er in grote aantallen gemakkelijk kunnen aanmeren. Het is werkelijk overweldigend om telkens weer de prachtige getijden met eb en vloed te bewonderen, alsook de constante bedrijvigheid van schepen uit verschillende naties en landen, met allerlei volk en handelaars. Er zijn zoveel schepen te zien en zoveel instrumenten, gereedschap en manieren om deze te bedienen. Hier valt altijd wel wat nieuws te beleven.

BIJVOEGSEL

[Ik wil er nog aan toevoegen dat ook Scribanus reeds melding maakt van het groot aantal schepen dat er aan de kade te zien is. Hij beweert bij zijn bezoek aan de haven soms wel 2500 schepen te hebben geteld, waarvan er een groot aantal voor anker lag, wachtend tot ze binnen 2 of 3 weken geladen of gelost zouden worden. Elke dag opnieuw leggen er ruwweg 500 schepen aan, of gaan ze onder zeil met allerhande geladen goederen. Zo komen er tijdens hoogtij zelfs vaak nog wel 400 schepen bij. Bovendien rijden er iedere dag onophoudelijk een tweehonderdtal wagens heen en weer, volgeladen met passagiers. Wekelijks

⁸ 1820 meter

⁹ monumentaal, draaibaar houten hijswerktuig

komen hierbij nog een duizendtal Hoogduitse, Oosterse, Lorreyne en Franse met pakken beladen lastwagens. Daarnaast ook nog 10.000 boerenwagens met allerhande proviand voor de stad en nog 500 prachtige, overdadige plezierkoetsen. Tel dit alles samen en je komt op een groot aantal uit.]

Antwerpen heeft 8 belangrijke inhammen, vlieten of grachten die in de Schelde uitkomen. Door deze waterlopen varen allerhande grote en kleine schepen, volgestouwd met goederen, de stad in. De grootste inham is onlangs in de Nieuwstad gegraven, met een ruime en praktische binnenhaven aan het Oostershuis. Deze vliet is zo groot en breed dat er gemakkelijk 100 schepen kunnen aanmeren. Een totaal van 74 grote en kleine bruggen overkoepelen deze grachten, vlieten en andere waters die door de stad vloeien.

Momenteel telt Antwerpen 212 bekende hoofd- en zijstraten die allemaal vrij rechtlijnig en breed zijn, zoals in de meeste Nederlandse steden. De belangrijkste zijn de Meir, de Lange Nieuwstraat, het Kipdorp, de Keizerstraat, de Koepoortstraat, de Huidevettersstraat, de Kammerstraat en de Hoogstraat.